

2 Roller och beredskap

Om vi efter en kärnenergiolycka återigen drabbas av ett nedfall av radioaktiva ämnen måste vi kunna:

- klarlägga nedfallet (ämnen, mängd och drabbade områden),
- förutse konsekvenserna,
- vidta åtgärder för att begränsa konsekvenserna,
- kontrollera förekomsten av radioaktiva ämnen i näringskedjornas olika delar samt
- informera både konsumenter och de som är engagerade i produktionen av livsmedel.

Beredda på det oförutsebara

Sedan Tjernobylyolyckan har riksdag och regering skärpt sina krav på strålskyddsberedskapen. Myndigheterna har förbättrat beredskapen bl.a. som en följd av riksdagens beslut med anledning av:

- Utredningen om kärnkraftberedskapen och prop. 1991/92:41 om samhällets åtgärder mot allvarliga olyckor samt
- Hot- och riskutredningen och prop. 1996/97:11 om beredskapen mot svåra påfrestningar på samhället i fred. Utredningen hade bl.a. ett delbetänkande med den drastiska titeln ”Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne” (SOU 1995:22).

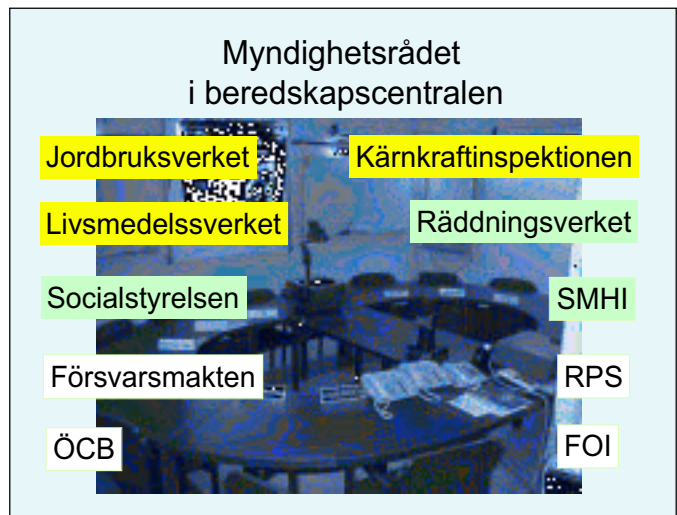
Det planeras nu inte bara med tanke på sådant som redan har hänt och sådant som vi kan förutse kan hända utan vi ska också kunna hantera sådana situationer som vi inte kan förutse. Det är enligt prop. 1996/97:11 inte möjligt att i förväg förutse alla de händelser som kan innebära en s. k. svår påfrestning på vårt samhälle.

Detta medför att vi ska ha en god generell beredskap men dessutom anger regeringen ett antal konkreta exempel på svåra påfrestningar som det bör finnas en särskilt hög beredskapsambition för. Ett av dessa är ”Nedfall av radioaktiva ämnen”. Till detta kräver EU att alla medlemsstater ska säkerställa att lämpliga interventionsplaner utarbetas för radiologiska nödsituationer och att sådana planer med jämna mellanrum provas i lämplig utsträckning.

Oförändrad ansvarsfördelning

Vid en kärnenergiolycka bedömer Kärnkraftinspektionen utsläppets omfattning och innehåll. Utgående från vädersituationen beräknar SMHI det förväntade spridnings- och nedfallsområdet för radioaktiva ämnen. Strålskyddsinstitutet klarlägger nedfallssituationen genom att beräkna prognoser över strålningsnivåer, mäta mängden radioaktiva ämnen i luften och på marken och bedöma riskerna med nedfallet på kort och lång sikt.

Dessa myndigheter svarar däri- genom för väsentliga delar av beslutsunderlaget, men Jordbruksverket och Livsmedelsverket förblir de expertmyndigheter och sektorsmyndigheter som de normalt är - Jordbruksverket inom jordbrukets och rennäringens områden samt Livsmedelsverket inom livsmedelsområdet. Den ansvars-

Figur 2.1 Samordning mellan de centrala myndigheterna sker bl.a. genom det myndighetsråd som är knutet till Strålskyddsinstitutets beredskapsorganisation. Foto: SSI.

fördelning samt de ledningsorganisationer och metoder som tillämpas i samhället under normala förhållanden ska nämligen så långt som möjligt också tillämpas i en krissituation för att undvika oklarheter om ansvarsförhållanden.

Länsstyrelsen har ett områdesansvar och får stöd från centrala myndigheter - bl.a. Jordbruksverket, som inom sitt verksamhetsområde i första hand ger rekommendationer och i andra hand vid behov meddelar föreskrifter om åtgärder för att minska föroreningen av jordbruksprodukter m.m. Föreskrifter kan behövas för att möjliggöra åtgärder, som inte annars skulle vara tillåtna, t.ex. användning av vissa foder tillsatser. Föreskrifter kan också komma att behövas för att förhindra olämpliga åtgärder och för att lämpliga åtgärder ska bli genomförda.

Livsmedelsverket verkar för att begränsa individdosen vid intag av föda. Verket ger ut föreskrifter om maximivärden, s.k. gränsvärden, för radioaktiva ämnen i saluförda livsmedel (kap. 12) samt ger kostråd och utfärdar rekommendationer om hantering av livsmedel.

Myndigheterna kan bara meddela föreskrifter i den utsträckning bemyndiganden erhållits av regeringen. Vissa bemyndiganden finns enligt djurskyddslagen, lagen om foder, miljöbalken, livsmedelslagen och tillhörande förordningar samt enligt myndigheternas instruktioner.

Regeringen kan komma att lämna ytterligare bemyndiganden. Bl.a. torde Jordbruksverket få i uppdrag att administrera ett

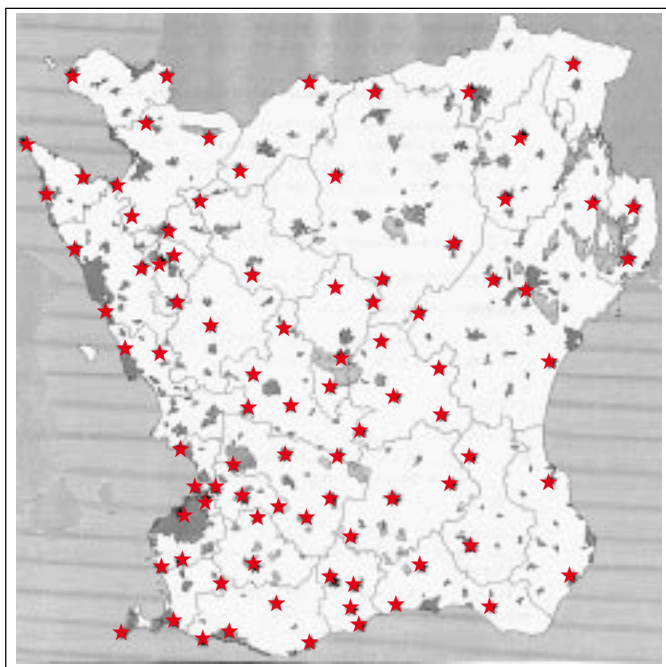
system för ekonomisk ersättning (kap. 11).

Statliga myndigheter ansvarar för mätningar som syftar till att kartlägga nedfallets omfattning och till att få underlag för beslut om konsekvensbegränsande åtgärder. Livsmedelsindustrin och handeln ansvarar för produktkontrollen, dvs. att aktiviteten i saluförda livsmedel understiger gällande gränsvärden. Livsmedelsverket ansvarar för tillsynen exempelvis genom stickprovundersökningar i handeln och genom importkontroll. Efter Tjernobylolyckan bedrev Livsmedelsverket ett omfattande provtagnings- och mätprogram avseende livsmedel i samarbete med bl.a. kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder i de drabbade länen.

Mätberedskap

Kunskap om nedfallet är nödvändig för alla som kan behöva vidta åtgärder. Resultaten av mätningar av nedfallet är en gemensam utgångspunkt för att bedöma konsekvenserna för och behovet av åtgärder inom olika sektorer (t.ex. jordbruket).

Genomförandet av mätningar engagerar främst kommuner, länsstyrelser och den nationella strålskyddsberedskapen som organiseras av Strålskyddsinstitutet. Genom avtal med Försvarsmakten, Totalförsvarets forskningsinstitut, universitetens radiofysikavdelningar (6 st.), Studsvik Nuclear AB och kärnkraftverken har Strålskyddsinstitutet organiserat en samordnad mätberedskap i landet. Beredskapen säkerställs genom utbildning, forskning, övning och anskaffning av utrustning.

Figur 2.2 Förberedda referenspunkter (*) i Skåne län för kommunernas mätningar av strålningsnivån. Källa: SOU 1995:22, s. 38.

Fast mätutrustning övervakar kontinuerligt strålnivån på ett 40-tal platser i landet och ”slår larm” vid förhöjda värden. I två till fyra fasta mätpunkter i varje kommun genomförs mätningar var sjunde månad (kap. 7). Därigenom får man kunskap om den naturliga bakgrundsstrålningen och hur den varierar under året. Det blir då möjligt att efter ett nedfall kunna observera även relativt små ökningar.

Kunskap

Mätresultaten visar den uppkomna situationen. Sedan gäller det att kunna förutse konsekvenserna för t.ex. jordbruket och livsmedelsindustrin samt att vid behov kunna vidta åtgärder för att begränsa konsekvenserna.

För detta behövs kunskap som forskningen kan generera om exempelvis:

- direktdeponering av olika radioaktiva ämnen på bete och andra grödor samt självrening (avvättning genom regn, borttransport med vind m.m.) av radioaktiva ämnen på växter under den första tiden efter nedfall (kap. 7),
- rotupptag i olika grödor på olika jordarter m.m. (kap. 10),
- kostens sammansättning (kap. 8),
- överföringen av radioaktiva ämnen i näringskedjor (kap. 9-10),
- effekten av olika nedfallstidpunkter under året (kap. 10) samt om
- olika motåtgärders effekt och kostnad (kap. 13-16).

Den kunskap som byggs upp inom kärnenergi-beredskapen kan naturligtvis också utnyttjas om kärnvapen kommer till användning vid ett krig.

Informationsförberedelser

Kunskapen är också en förutsättning för att kunna informera bl.a. konsumenter. Kravet på information blir förmodligen stort även om just Sverige inte skulle komma att drabbas så mycket av ett nedfall (kap. 3).

Det är viktigt att snabbt kunna informera media och följaktligen att även kunna organisera exempelvis upplysningscentraler. Det är en fördel om myndigheterna har förberett ”svaren på de hundra vanligaste frågorna”. Man bör även ha en god förmåga att kunna formulera motiven för olika åtgärder och för de förändringar av gränsvärden som kan bli aktuella.

Beredskapsorganisation

En förutsättning för att myndigheter och andra ska kunna agera och vidta konsekvensbegränsande åtgärder är naturligtvis även att man har en förmåga att vidta beredskaps-höjande åtgärder, dvs. att snabbt kunna anpassa organisationen och dess insatser till den uppkomna situationen.

Oklarheter får inte råda om rollfördelningen mellan olika aktörer och om målen för verksamheten - inte heller om juridiska aspekter (skadestånd m.m.) vid användning av olika åtgärder. Att på bästa sätt anpassa valet av åtgärder till den aktuella situationen kommer att vara så krävande att något utrymme

inte finns för sådana oklarheter.

Handlingsstrategier och övningar

Har vi kunskapen har vi också fått förutsättningar att förutse de problem som kan uppkomma efter ett nedfall och att ange handlingsstrategier. Tillämpningen övas i samarbete mellan bl.a. sektorsansvariga myndigheter (t.ex. Jordbruksverket och Livsmedelsverket), områdesansvariga myndigheter (t.ex. länsstyrelser), näringsliv (t.ex. jordbrukets och livsmedelsindustrins organisationer) och olika länder.

Eftersom ett nedfall av radioaktiva ämnen inte ”respekterar” nationsgränserna är det väsentligt att försöka finna gemensamma handlingsstrategier inte bara t.ex. mellan sektorsansvariga och områdesansvariga myndigheter utan också med våra grannländer. Man bör åtminstone kunna motivera skillnaderna i de olika länderna för att undvika något som uppfattas som s.k. dubbla budskap. Genom övningar blir varje aktör mera medveten om nedfallets konsekvenser, den roll vederbörande har och vilken kunskap som kan behövas för att kunna hantera situationen. Dessutom förbättras förmågan att kunna hantera osäkerheter och att trots osäkerheterna kunna fatta de nödvändiga besluten.